

ПОТЕНЦІАЛ НОВОГО ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ

Олександра Савченко,
Інститут педагогіки НАПН України,
гол. науковий співробітник

Анотація. Розглянуто проблему медіаграмотності молодших школярів як новий вимір результатів початкової освіти, відображений у державному стандарті, типовій освітній програмі. Розкрито досвід реалізації нової змістової лінії «Досліджуємо медіа» у підручнику «Читання».

Ключові слова: державний стандарт, типова програма, медіаграмотність, читацька компетентність, підручник, досліджуємо медіа.

Якісна шкільна освіта має якточніше відповідати потребам особистості щодо її успішної адаптації, розвитку і саморозвитку у швидко змінюваному, перенасиченому інформацією світі. Ця глобальна проблема у різних варіантах задекларована в українському суспільстві, освітньому і науковому просторі вже понад двадцять років. Значні напрацювання у цьому напрямі здійснено як в царині проектної роботи різних організацій, авторських шкіл, наукових колективів, так і владними структурами різних рівнів.

Маємо на увазі методологію «Національної програми «Освіта XXI» (1993), «Національної доктрини розвитку освіти України (2002), «Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа (2001).

Однак проблема освітніх результатів, їх структури та вимірювання постала як обов'язкова складова реформи шкільної освіти лише у низці взаємопов'язаних документів, створених і затверджених упродовж 2016-2018 років, у розробленні яких брали участь науковці НАПН України.

Приверну увагу до принципово нового тлумачення сукупності освітніх результатів. Так, у законі України «Про освіту» (вересень, 2017 р.) вперше визначено особистісні і навчальні досягнення здобувачів [1]. Зокрема, йдеться про: результати навчання (знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особистісні якості, набуті у процесі навчання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти), ключові компетентності

(11 назв), які необхідні кожній людині для успішної життєдіяльності; спільні для всіх компетентностей наскрізні вміння (читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово; критичне і системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати свою позицію; творчість, ініціативність; вміння конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики; приймати рішення; розв'язувати проблеми; здатність співпрацювати з іншими людьми). Обов'язкові результати, законодавчо затверджені для здобувачів освіти, зумовили масштабні зміни в усіх рівнях шкільної галузі. В контексті теми виступу зупинюсь на тому, яким чином проблему медіаграмотності представлено у «Державному стандарті початкової освіти» (Лютый, 2018) [2] і типових освітніх програмах.

Принагідно актуалізуємо останні рекомендації Європейської комісії про «Ключові компетентності для навчання впродовж життя» (січень 2018 р.), оскільки вони, з нашого погляду, прямо вказують на потреби оволодіння учнями медіа грамотністю. Перелік компетентностей (їх 8) розпочинає компетентність грамотності, яка тлумачиться досить широко, як здатність людини, що має індивідуальну і соціальну значущість. Конкретизуємо лише окремі аспекти: «Ця компетентність також включає в себе здатність відрізнити та використовувати різні типи джерел, шукати, збирати та обробляти інформацію, використовувати засоби, формулювати та висловлювати свої усні і письмові аргументи переконливо, відповідно до контексту.

Позитивне ставлення до грамотності передбачає відданість критичному та конструктивному діалогу, оцінку естетичних якостей та інтерес до взаємодії з іншими. Це означає усвідомлення впливу мови на інших людей та необхідність розуміти та позитивно використовувати мову з усією соціальною відповідальністю».

З урахуванням вищесказаного коротко охарактеризую наш підхід до відображення проблеми формування у молодших школярів основ медіаграмотності у такій послідовності: Державний стандарт – Типова освітня програма – реалізація вимог програми у підручнику з читання.

У процесі розроблення Державного стандарту виникла проблема яким чином відобразити у його змісті орієнтовний обсяг і вимоги до умінь з медіа

грамотності молодших школярів, які адресовано для першого і другого циклів можуть вимірюватися за циклами як індивідуальні досягнення учня. Вивчення стану досліджень із впровадження медіаосвіти у вітчизняному просторі засвідчило значні напрацювання саме в галузі початкової школи. Передусім, це посібники для вчителів, підготовлені Академією вільної преси, [3], доробок науковців Інституту соціальної і політичної психології; експериментальні навчальні програми, створені у межах всеукраїнського і регіональних експериментів з упровадження медіаосвіти у початковій школі (Харків, Дніпро, Миколаїв).

Ознайомлення із зазначеними матеріалами і зарубіжним досвідом засвідчує гостру потребу відображення цього складника змісту на рівні Державного стандарту. У процесі дискусій щодо пошуку прийняттого для НУШ варіанту розробники мовно-літературної галузі визначили такі досягнення здобувача початкової освіти:

- взаємодіє з іншими особами усно, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;
- сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовує її для збагачення свого досвіду;
- висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримується норм літературної мови.

В інших освітніх галузях з-поміж результатів виділяємо також і уміння: знаходити, аналізувати, критично оцінювати інформацію, дотримуватись етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії.

Як бачимо, у Державному стандарті окреслено орієнтири для втілення зазначених вимог на рівні Типових освітніх програм МОН України затверджено два варіанти програми: розроблений під керівництвом Р. Б.Шияна і під керівництвом О. Я. Савченко (лютий 2018 р.) [6].

У програмі, створеній за нашим керівництвом, мовно-літературна галузь реалізується через такі змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища»,

які є наскрізними для початкової школи [6]. Змістова лінія «Досліджуємо медіа» передбачає: формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її, створювати прості медіапродукти. Ці результати конкретизовано для кожного класу. Так, на завершення циклу (1-2 класи) запропоновано такі очікувані результати.

Учень:

- *сприймає* прості медіапродукти;
- *обговорює* зміст і форму простих медіапродуктів, розповідає, про що в них ідеться;
- *визначає*, кому і для чого призначений медіапродукт;
- *пояснює* зміст вербальної і невербальної інформації в медіапродуктах;
- *висловлює* свої думки і почуття з приводу прослуханих/ переглянутих медіапродуктів (коміксів, дитячих журналів, афіш, реклами);
- *створює* прості медіапродукти (листівка, sms – повідомлення, фотоколаж) з допомогою інших.

Окрім того, у змістовій лінії «Читаємо» для 2 класу передбачено з-поміж низки очікуваних результатів також ті, що належать до медіаграмотності. Зокрема, учень:

- *знає і називає* найважливіші інформаційні ресурси (бібліотека, Інтернет, телебачення, дитячі газети, журнали, книжки, довідкові видання);
- *здійснює пошук* необхідної інформації у тексті, висловлює до неї ставлення.

Отже, у Типовій освітній програмі щодо медіаграмотності визначено: три базові уміння: оволодіння учнями уміннями знаходити і правильно користуватися різними видами інформації, створювати елементарні медіапродукти.

Презентуємо свій досвід реалізації зазначених вимог програми у проекті підручника з читання для 2 класу (2019 р.).

Медіауміння ми розглядаємо як складник читацької компетентності, тому передбачаємо в структурі цього процесу знаннєвий компонент ознайомлення учнів із сутністю понять інформація, медіа – різні, способи збереження і передачі

інформації; діяльнісний – уміння знаходити, аналізувати, інтерпретувати інформацію з різних джерел; уміння її оцінювати, виявляючи своє ставлення, висловлюючи різні види оцінювальних суджень; уміння створювати елементарні медійні продукти (індивідуально, в парі, в групі). Дидактичною основою формувального процесу є перехід на засади діяльнісно-результативної освіти, інструментами якої є особистісно-розвивальна взаємодія молодших школярів одне з одним і з сучасним інформаційним простором.

Оволодіння медіаграмотністю у процесі читацької діяльності безпосередньо пов'язане із розвитком в учнів *критичного мислення* [5].

У створенні проекту підручника ми здійснили копійку роботи з відбору особистісно-значущих для 7-8-річних дітей текстів із потенціалом для постановки проблемних задач і медійних завдань. У цьому процесі, окрім рекомендацій КЛЮЧА, використовували методи анкетування, інтерв'ю із вчителями, а також бесіди з другокласниками. Ми враховували провідну функцію досвіду здобувачів освіти, який вони можуть успішно накопичувати за умов, якщо робота з медіапродукцією вмотивована їхніми особистісно-значущими потребами активно пізнавати і діяти в різних навчальних і соціальних ситуаціях. При цьому виключно важливо, щоб, враховуючи реальні можливості дітей молодшого шкільного віку, вчитель створював умови, які зорієнтовані на зону їхнього найближчого розвитку.

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» у змісті підручника «Читання» була реалізована шляхом включення окремих блоків «Медіавіконце» і медійних завдань до різних текстів. У «Медіавіконцях» (їх вісім) реалізовано різні аспекти ознайомлення учнів із основами медіаграмотності. Тематично кожне «Медіавіконце» було певною мірою пов'язане із змістом текстів відповідного розділу підручника.

<i>Назва розділу</i>	<i>Назва Медіавіконця. Ключові слова.</i>
До школи, до книги, до друзів душа поривається знов!	<i>Читаю, слухаю, бачу.</i> Поняття: інформація; медіа. Робота в групі: тематична павутинка «Медіа»

<p>Читаємо і пізнаємо таємниці української мови.</p>	<p><i>Книжка.</i> Як побудована книжка? Створи рекламу улюбленої книжки за опорними реченнями.</p>
<p>В кожній казці є урок, мов у квіточці медок.</p>	<p><i>Мандрівка у бібліотеку.</i> Віртуальна екскурсія в Національну бібліотеку для дітей. Бібліотека, читальний зал. Як можна вибрати книгу?</p> <p>Робота в групі: створіть листівки про користь читання.</p>
<p>Зачарувала все зима...</p>	<p><i>Вітальна листівка</i></p> <p>Як створити вітальну листівку?</p> <p>Ідеї, джерела, варіанти.</p>
<p>Світ дитинства у творах українських письменників. Вірші. Оповідання.</p>	<p><i>Вистава.</i> Як підготувати виставу?</p> <p>Текст, ролі, костюми, афіша.</p> <p>Актори: почуття, жести, міміка.</p> <p>Помічник: театральний словничок.</p>
	<p>Вистава. Як підготувати виставу?</p>
<p>У колі літературних казок</p>	<p><i>Малюнок. Ілюстрація.</i></p> <p>Як «прочитати» малюнок?</p> <p>Колір, розмір, композиція як джерела інформації. Малюнок, який передає твоє ставлення до персонажа казки.</p>
<p>Скільки на землі іще цікавого! Що? Де? Чому? Навіщо?</p>	<p><i>Сторінками журналів для дітей.</i></p> <p>Робота в групах: Дослідження журналів. Чим схожі всі журнали? Чим відрізняються від підручників?</p> <p>Поради: як спілкуватися з журналами: Створи рекламу «свого» журналу</p>

Особливий блок: Медіапроект: «Класна газета».

У газеті кожен зможе сказати своє слово про свій зірковий клас!

- Обговорюємо в групах пропозиції щодо змісту газети.
- Вибираємо найкращі ідеї.
- Розподіляємо обов'язки: Що зроблю Я? Що зробимо Ми? Хто читачі газети?

- Інтерв'ю. Які думки, почуття викликає наша газета?

Помічник: Словничок настрою і почуттів.

У змісті підручника вміщено низку медійних завдань, які передбачають індивідуальну, групову і колективну роботу учнів з метою вичерпування смислів у багатопарових текстах, перегляд і оцінювання фрагментів мультфільмів, розв'язання морально-етичних завдань, складання схем, таблиць за прочитаним, тематичних павутинок, створення реклами, листівки, афіши.

Доречно привернути увагу до результатів першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження сформованості читацької компетентності молодших школярів (учні 4 класів), які 28 лютого ц.р. оприлюднив Український центр оцінювання якості освіти [2]. Понад 4,5 тисячі випускників початкової школи, які працюють за чинними навчальними програмами, виконували тестові завдання (від 11 до 14 завдань до 8 текстів). Мета завдань – з'ясувати здатність учнів знаходити інформацію в текстах трьох функціональних видів – художніх, науково-пізнавальних і рекламних, робити висновки з одержаної інформації, інтерпретувати й узагальнювати її. А також оцінювати зміст і форму текстів з огляду на їхню функцію. Дані моніторингу засвідчують, що понад 86% випускників початкової школи досягли базового рівня читацької компетентності; у понад 16% дітей читацька компетентність на високому рівні. Ці учні можуть у тексті знаходити інформацію як у сусідніх реченнях, абзацах, так і розосереджену в тексті. Окрім формулювання прямих висновків, вони добре справляються із завданнями на аналізування й оцінювання тексту, здатні інтерпретувати й узагальнювати інформацію, що може бути розосереджена в окремих фрагментах тексту, малюнках, таблицях, переліках. Водночас близько 14% школярів мають суттєві проблеми із читанням і розумінням текстів як художнього, так і інформаційного характеру. Дослідники прогнозують, що школярі, які не мають достатньо сформованих умінь працювати

з інформаційними текстами, будуть мати значні проблеми у навчанні в базовій школі.

Як бачимо, вимоги до належно сформованої читацької компетентності суголосні із ознаками медіаграмотності. Це, з нашого погляду, є аргументом на користь її інтеграції у контекст мовно-літературної галузі як у вигляді окремих блоків, так і медіазавдань у структурі методичного апарату.

Розроблення і впровадження нового змісту, у який органічно входить змістова лінія «Досліджуємо медіа», передбачає подальше дослідження низки проблем, зумовлених необхідністю перевірки якості підготовленого ресурсу для учнів і учителів, що є складним завданням як з методичного боку, так і соціальної відповідальності.

Методичною проблемою, яка поки що на периферії уваги науковців, є обґрунтування об'єктів контролю результатів молодших школярів з медіаграмотності і розроблення адекватної критеріально-рівневої бази для вимірювання їх поступу в оволодінні медіауміннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». Київ, 2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

2. ЗВІТ про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти». Частина III. Читання. Київ, 2019. http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/2018_ZVIT_MDYAPO_CHYTANNYA_Sajt-1.pdf

3. Медіаграмотність та критичне мислення в початковій школі : посібник для вчителя / Бакка Т., Гольщاپова В., Дегтярьова Г., Євтушенко Р., Іванова І., Крамаровська С., Мелещенко Т., Шкребець О. / За редакцією Волошенюк О., Дегтярьової Г., Іванова В. – К. : ЦВП, АУП, 2017. – 197 с.

4. Практична медіаосвіта : авторські уроки Збірка / Ред. – упорядник В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За наук. редакцією В. В. Різуна та В. В. Літостанського. – Київ, Академія української преси, 2013. – 447 с.

5. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи : методичний посібник для вчителів (автори – укладачі: О. І. Пометун, І. М. Сущенко). – Київ, 2017. – 96 с.

6. Типова освітня програма для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 2018. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>